

25 ліжок) передбачалися з окремих спеціальностей лише пологові й інфекційні ліжка, а ліжка з терапії й хірургії включалися до так званих загальних ліжок (тобто, за всіма спеціальностями), і лише в лікарнях, що мали більше 25 ліжок, вони виділялися окремо, а з 35-ліжкової лікарні виділялися ще й дитячі ліжка, а також створювалися окремі хірургічне й терапевтичне відділення [6, 118]. Крім цього, було встановлено, що завідувачі терапевтичними й хірургічними відділеннями стаціонару одночасно були завідувачими відповідними кабінетами амбулаторії, що сприяло збереженню тягlosti в лікарському нагляді за хворими (в містах це з'явилося пізніше). Крім того, завідувачий дитячою консультацією був одночасно і районним педіатром, який керував всією лікувально-профілактичною допомогою дітям в районі. Навіть найменші сільські лікарні (до 15 ліжок) повинні були мати терапевта-інфекціоніста, зубного лікаря, 0,5 посади лікаря-гінеколога. В штат медичного персоналу для ведення профілактичної роботи включалися патронажна сестра, дезінфектор і вакцинатор [10, 243].

Значну роль у забезпеченні спеціалізації медиків відіграла розгалужена система удосконалення лікарів. У той же час об'єднання лікарень з поліклініками і амбулаторіями в багатьох випадках було проведено формально, без урахування наявності приміщень і кількості лікарів-спеціалістів. При цьому, не було досягнуто основної мети – покращення якості медичної допомоги хворим. Більше того чимало сільських дільничних лікарень і самостійних дільничних амбулаторій взагалі не мали лікарів. Так, на 1950 р. зафіксовано 26 дільничних лікарень та 129 дільничних амбулаторій, в яких не було жодного лікаря. Така ситуація збереглася і в наступній п'ятирічці – на 1955 р. лікарів не було в 116 дільничних лікарнях і в 52 дільничних амбулаторіях [11, 86].

Таким чином, реформа мережі медичного обслуговування населення країни, внаслідок якої в СРСР утвердилася трирівнева система організації охорони здоров'я, що включала дільничні, районні, міські й обласні лікарні, призвела до зростання кількості дільничних лікарень, що стали ключовою ланкою в медичному обслуговуванні сільського населення. Відчутно зріс і рівень кваліфікації лікарів, а сільська місцевість стала більш забезпеченою спеціалізованими медичними кадрами. Незважаючи на доволі формальний підхід під час реалізації, передбачених реформою заходів, зокрема об'єднання лікарень і поліклінік, подальше вдосконалення і підвищення кваліфікації медичних кадрів, необхідно визнати її позитивний вплив на систему охорони здоров'я у сільській місцевості.

1. Конопенко Г., Голяченко А. *Історія медицини та фармації*. – Тернопіль, 2002.
2. Перехрест І. В. *Медико-санітарні наслідки Великої Вітчизняної війни для населення України та їх ліквідація у період відбудови (1943-1950 роках): Автореф. дис. ... канд. іст. наук.* – Донецьк, 2007.
3. Терещенко Т. В. *Соціально-побутова сфера села центральних областей України в період відбудови (1943-1950 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук.* – Черкаси, 2007.
4. Гофрин Д. В. *Очерки истории развития сельского здравоохранения СССР (1917-1959 гг.)*. – М., 1961.
5. Васютинский Н. А., Стаханович В. А. *Сеть и кадры медицинских учреждений Украинской ССР в пятой пятилетке*. – К., 1957.
6. Смирнов Е. И. *Медицина и организация здравоохранения (1947-1953 гг.)*. – М., 1989.
7. Виноградов Н. А. *Здравоохранение в СССР (1917-1957 гг.)*. – М., 1957.
8. Виноградов Н. А. *Здравоохранение в послевоенный период*. – М., 1955.
9. Константинов Г. Ф., Бычков И. Я. *Фельдшерско-акушерский пункт на селе*. – М., 1954.
10. *Центральний державний архів громадських організацій України*. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 5739.
11. *Здравоохранение в УССР: Статистический справочник*. – К., 1954.

В. М. Боковня

ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УРСР В 1956 – 1962 рр.

Актуальність вказаної теми полягає у тому, що вона становить важливу частину історії вітчизняних органів внутрішніх справ. Її наукова розробка має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки у сучасній історіографії еволюція органів внутрішніх справ УРСР у 1955 – 1962 рр. комплексно ще не вивчалася. Дослідження змісту і спрямованості реформ органів внутрішніх справ СРСР і УРСР, що відбулися в 1956 – 1962 рр., розширить не тільки обсяг наших історичних знань, але і дозволить осмислити досвід минулого, врахувати його в сучасній практиці. З огляду на це, автор ставить за мету дослідити сутність та напрямки реформування органів внутрішніх справ УРСР у 1956 – 1962 рр.

Реформи у структурі органів внутрішніх справ 1956 – 1962 рр. відбувалося у період лібералізації суспільно-політичного життя країни, що було зумовлено об'єктивними причинами. Зокрема, у визначений період демократизація державного управління торкнулася і функціонування системи органів внутрішніх справ. Насамперед важливим елементом реформування тогочасної системи органів внутрішніх справ УРСР стала масова участь громадян в охороні громадського порядку й утворення нових організаційних форм сприяння населення органам. Однією з особливостей таких суспільних об'єднань було те, що вони створювалися з ініціативи самих громадян.

У 1955 р. в Україні було попереджено 4,4 % злочинів від загальної кількості зареєстрованих (у 1954 р. – 3 %). Серед попереджених злочинів – вбивства, грабежі, велика кількість крадіжок. Найбільше злочинів попередили співробітники міліції Запорізької області – 14,3 %, м. Києва – 11,7 %, м. Дніпропетровська – 10,5 %. Ці показники свідчать про активну роботу, яка проводилася співробітниками міліції [1, 85].

З метою безпосереднього впливу на органи МВС через місцеві партійні комітети в 1956 р. було ліквідовано відомчі політоргани, які, на думку влади, перестали бути ефективними. Громадськості було запропоноване інше роз'яснення: ця робота проводиться відповідно до здійснення загальної лінії уряду на скорочення державного і партійного апарату, а також курсу на розширення внутрішньопартійної демократії. Формально, керуючись цими мотивами, ЦК КПРС 5 червня 1956 р. прийняв постанову «Про скасування політорганів міліції», яка зобов'язувала місцеві партійні органи вжити конкретні заходи щодо проведення партійно-політичної роботи в міліції для поліпшення оперативно-розшукової діяльності. У підрозділах міліції, які мали значну кількість працівників, встановлювалися посади звільнених секретарів партійних організацій [2, 408 – 409].

Важливим кроком у деєталізації органів внутрішніх справ став XX з'їзд КПРС [3]. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 25 жовтня 1956 р. «Про заходи щодо поліпшення роботи Міністерства внутрішніх справ СРСР» було ухвалено рішення про об'єднання органів МВС і міліції на місцях в єдине управління внутрішніх справ виконкомів рад депутатів трудящих. У такий спосіб було оформлене відновлення принципу «подвійного підпорядкування» органів внутрішніх справ – по відомчій лінії (вищестоячим органам МВС), та по лінії «радянській» (з підпорядкуванням виконкомам місцевих рад на правах їх відділів) [4, 189].

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 грудня 1956 р. розпочалася деєталізація органів внутрішніх справ. Відтепер обласні управління МВС підпорядкову-

валися обласним радам депутатів трудящих, а управління, відділи (відділення) міліції в містах і районах перетворювалися в управління, відділи (відділення) міліції виконкомів місцевих рад депутатів трудящих. Крім цього, у відповідному Указі Президії Верховної Ради Української РСР зазначалося: «1. Перетворити управління Міністерства внутрішніх справ Української РСР при обласних Радах депутатів трудящих в управління внутрішніх справ виконавчих комітетів обласних Рад депутатів трудящих.

2. Перетворити управління, відділи (відділки) міліції в містах і районах в управління, відділи (відділки) міліції виконавчих комітетів міських і районних Рад депутатів трудящих» [5, 168].

Освітній рівень працівників органів внутрішніх справ був на досить низькому рівні, що істотно позначалося на організації боротьби зі злочинністю. Так, на початку 1960 р. в карному розшуку кількість співробітників з середньою і вищою освітою становила 54,5 %, серед начальників міських і районних органів міліції біля третини не мали середньої освіти. Низьким був і рівень освіти дільничних уповноважених, з яких 30 % мали незакінчену середню освіту.

Частково вирішенню цього питання сприяла постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 9 жовтня 1962 р., яка передбачала направлення для роботи в міліції здібних та підготовлених комуністів і комсомольців. Усього в 1962 р. до органів міліції було прийнято на роботу 3927 осіб. Міністерство охорони громадського порядку (далі – МОГП) УРСР 11 листопада 1962 р. внесло пропозиції на розгляд ЦК КПУ і Ради Міністрів України про збільшення плану набору до Вищої школи МОГП на 200 слухачів та до середніх шкіл міліції - на 400 курсантів [6, 215].

Оскільки фінансування внутрішніх військ МВС СРСР скоротилося на 50 млн крб., це дало можливість частину коштів направити на забезпечення міліції технікою, устаткуванням і приміщеннями. Таким чином, уряд почав брати на озброєння концепцію підвищення матеріально-технічного рівня міліції як одного із засобів боротьби зі злочинністю.

У цілому органи внутрішніх справ активно боролися зі злочинністю. У своїй діяльності вони керувалися як радянським законодавством, так і директивами ЦК КПУ та ЦК КІРС, що періодично виявляли чергові слабкі місця у цьому виді діяльності. Так, прагнути зменшити кількість злочинів у сфері економіки, вживалися організаційні заходи заборонного характеру. Про це свідчать плани наведення порядку в організаціях заготівельної кооперації. З метою посилення боротьби з розкраданнями і спекуляцією в цій системі, передбачалося створити орган збутової кооперації із закупівлі надлишків сільськогосподарської продукції у колгоспників, щоб не давати можливості їм реалізовувати її самостійно, так як це могла бути спекуляція, коли один продає своє, а інший купує і везе продавати. Це спекуляція, з якою борються та за яку засуджують [7, 547].

Відзначимо, що специфіка діяльності органів внутрішніх справ визначалася першочерговим вирішенням завдання забезпечення тотального контролю за населенням країни. Найважливішим інструментом у виконанні такої роботи була паспортна система. Незважаючи на перші ознаки лібералізації внутрішньополітичного життя в СРСР після 1953 р., система у своїй основі залишалася незмінною. Так, згідно з новим Положенням про паспорти, затвердженим постановою Ради Міністрів СРСР, зберігалася фактичне прикріплення селян до колгоспної землі. Положення 1953 р. встановлювало, «що особам, які вибувають із сільської місцевості на сезонні роботи, на тимчасову роботу в промисловості по трудових договорах чи залучаються на інші тимчасові роботи

за межі даної області, краю, республіки, видаються короткострокові паспорти, але лише на термін дії договорів. Такий порядок видачі паспортів сезонним робочим виключає можливість «витоку» населення з колгоспів в промислові центри» [8, 69].

Стало очевидним, що потреба у вирішенні паспортної проблеми є невідкладною. Влада наполегливо прагнула зберегти існуючу систему. Однак, на наш погляд, у цій системі мали місце й позитивні моменти. Зокрема жорстка паспортна система дозволяла ефектніше боротися зі злочинністю. Так, у 1957 р. при видачі та обміні паспортів і оформленні прописки було виявлено 9483 злочинців, які переходили від органів влади (в тому числі чимало вбивць і грабіжників).

Незважаючи на всі зусилля з децентралізації відомства, демократизації внутрішньополітичного життя в країні, тенденція до зростання злочинності з 1955 р. продовжувалася. У 1957 р. карним розшуком були зафіксовані 532734 злочинів, що на 13 тис. перевищувало показники 1956 р. За півроку 1958 р. зростання зареєстрованих злочинів тривало. Карним розшуком було зафіксовано 277527 злочинів, що на 22512 більше, ніж за той же період 1957 р.

Аналізуючи причини недостатньої ефективності роботи відомства, керівники дійшли висновку, що суттєвим недоліком було нераціональне використання кадрів МВС. У 1958 р. МВС СРСР мало в розпорядженні достатньо могутній потенціал. У країні налічувалося близько 6 тисяч міських, районних і селищних відділів і відділень міліції. Ними керували 200 управлінь міліції і УВС країв, областей і 45 міськвідділів. Таким чином, МВС СРСР мав 245 органів чисельністю біля 20 тис. осіб. Це були управлінські апарати, в яких були найдосвідченіші та кваліфіковані оперативні працівники. Головна проблема полягала в тому, що вони мало займалися безпосередньо боротьбою із злочинністю, а в основному надавали допомогу місцевим працівникам. Відрядження, інспектування, що проводилися ними, були недостатньо продуктивними. Все це перешкоджало головному – організації агентурної роботи. Попри всі зусилля, поліпшення справ у цій сфері не спостерігалось [9, 114].

Наприкінці 1958 р. за ініціативою робітників Донбасу були створені добровільні народні дружини. Робітники заводів м. Єнакієве організували народну дружину, до складу якої увійшло 7 тис. осіб. У співпраці з органами міліції дружинники брали активну участь у проведенні виховної роботи серед населення. Створення ДНД було юридично оформлене постановою Уряду від 2 березня 1959 р. «Про участь трудящих в охороні громадського порядку в країні» [10].

У той же час широкого розповсюдження набула і така форма участі громадськості у боротьбі з правопорушниками і злочинністю, як товариські суди, яким, згідно з Положенням про товариські суди, затвердженим Президією Верховної Ради УРСР від 15 серпня 1961 р., були надані значні повноваження [11, 416]. Характерною рисою залучення громадськості до вирішення завдань перевиховання осіб, які вчинили злочини, стала практика передачі їх на поруки трудовим колективам.

Співпрацюючи з громадськістю, органи міліції постійно докладали зусилля у напрямі запобігання злочинності та бродяжництва серед неповнолітніх. Тяжкі наслідки війни спричинили зростання дитячої безпритульності та бездоглядності. Утворилися групи підлітків, орієнтовані на вчинення злочинів. Разом з інспекторами дитячих кімнат міліції, карного розшуку, дільничними інспекторами міліції велику профілактичну роботу серед підлітків і молоді, неблагополучних родин вели співробітники міліції, ДАІ, позаштатні співробітники мі-

ліції, члени бригад сприяння міліції, народні дружинники. У містах України, за досвідом робітників м. Ленінграда, почали створюватися дитячі кімнати на громадських засадах, спеціалізовані народні дружини, загони юних друзів міліції. Так, наприклад, на кінець 1962 р. в Україні нараховувалося 226 дитячих кімнат при органах міліції зі штатною кількістю 427 інспекторів, які у своїй роботі з неповнолітніми спирались на допомогу рад громадськості, чисельність яких становила по Україні 13 тис. активістів [12, 24–25]. Крім цього, 5 вересня 1961 р. ЦК КПУ прийняв постанову про стан і заходи з посилення боротьби з бездоглядністю і злочинністю неповнолітніх.

Втілюючи в життя рішення XXI з'їзду КПРС, що відбувся в січні-лютому 1959 р., з метою спрощення державного апарату Рада Міністрів СРСР 13 січня 1960 р. прийняла постанову, якою ліквідувалося МВС СРСР, а його функції та повноваження передавалися міністерствам внутрішніх справ союзних республік [13, 25]. Цей захід, ініціатором якого був М. Хрущов, був політичним. Його метою було прагнення применшити роль органів внутрішніх справ, показати, що МВС СРСР втратило свій колишній вплив на внутрішню політику країни. Акт ліквідації МВС СРСР – єдиного союзного центру боротьби зі злочинністю можна оцінити лише негативно. Насамперед тому, що мова йшла про ліквідацію єдиної системи органів, які здійснювали боротьбу зі злочинністю в масштабі союзної держави, де і злочинність носила загальносоюзний характер. «Зневажливе» ставлення до міністерства знайшло відображення і у відмові від самої назви – міністерство внутрішніх справ та введення нової назви – Міністерство охорони громадського порядку [14, 451]. У липні 1962 р. на озброєння МВС були прийняті гумові палиці та наручники.

5 вересня 1962 р., згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР, республіканське Міністерство внутрішніх справ Української РСР, до складу якого входила українська міліція, було перейменоване в республіканське Міністерство охорони громадського порядку Української РСР (МОГП УРСР). Рішення було вмотивовано тим аргументом, що основною функцією органів внутрішніх справ вважалася охорона громадського порядку. Відповідно Управління внутрішніх справ виконкомів обласних рад депутатів трудящих були перейменовані в Управління охорони громадського порядку виконкомів обласних рад депутатів трудящих [15, 168]. Риска під такими перетвореннями була підведена у серпні 1962 р. виданням нового Положення про міліцію. Тоді ж були затверджені текст і порядок принесення присяги. Встановлювалося щорічне святкування дня радянської міліції [4, 192].

Законодавчою основою діяльності органів міліції у боротьбі зі злочинністю в цей період стали нові Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси Української РСР, затверджені постановою Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 р. і введені в дію 1961 р. [16]. Особливо важливе значення для практичної роботи органів міліції у боротьбі зі злочинністю мали наявні в нормах Особливої частини Кримінального кодексу ознаки складів конкретних злочинів, що сприяло поліпшенню роботи органів розслідування, у тому числі й органів міліції стосовно кваліфікації злочинів, чим також посилювалася боротьба зі злочинністю. Важливе значення мав і Кримінально-процесуальний кодекс, в якому були визначені завдання кримінального судочинства – швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справед-

ливому покаранню і щоб жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності та засуджений. Отже, принциповою особливістю нового процесуального кодексу стали закріплені в ньому ряд правових гарантій для учасників кримінального процесу.

Таким чином, курс на лібералізацію органів внутрішніх справ виявився у децентралізації управління органами внутрішніх справ та регламентації їхньої діяльності. Було вжито заходів з поліпшення кадрового складу органів міліції, насамперед з підвищення їх фахово-освітнього рівня. Активізувалася участь громадськості в охороні правопорядку, попередженні злочинності, дотриманні законності: народні дружини, товариські суди, взяття на поруку колективів тощо. Відбулися зміни у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві. Натомість правоохоронні відомства, були поставлені під контроль партійних комітетів, що призвело до прямого втручання в їхню професійну діяльність та надмірної її політизації, підірвало незалежність і об'єктивність у проведенні слідчих дій та судочинства.

1. Кравченко Ю.Ф. Міліція України. – К., 1999.
2. Справочник партійного работника. – М., 1957. – Вып. 1.
3. Доповідь першого секретаря ЦК КПРС М.С.Хрущова XX з'їзду КПРС «Про культ особи та його наслідки» // Известия ЦК КПСС. – 1989. – № 3.
4. Советская милиция: история и современность (1917 – 1987). – М., 1987.
5. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1956. – № 10.
6. Тимчуник В.І. Реформування системи влади та державного управління в УРСР: зміст, особливості, наслідки (1953-1964 рр.). – Дис. ... д-ра істор. наук. – К., 2005.
7. Пленум ЦК КПСС 10-18 января 1961 г.: Стенограф. отчет. – М., 1961.
8. Права людини в Україні. – К., 1996. – Вып. 17.
9. Леус М.В. Реформирование правоохранительных органов СССР. – Дис. ... канд. істор. наук. – Краснодар, 2008.
10. ЗП УРСР. – 1959. – № 4; ЗП УРСР. – 1961. – № 6.
11. Про затвердження Положення про товариські суди Української РСР. Указ Президії Верховної Ради УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 35
12. Михайленко П., Кальченко Т. Міліція УРСР у період 1946-1962 рр. // Міліція України. – 2004. – № 1.
13. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1960. – № 3.
14. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1962. – № 36.
15. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1956. – № 10.
16. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2; Кримінальний кодекс УРСР. – К., 1961.

М. М. Немов

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УРСР 1950 – 80-х рр.

Концептуальним моментом розвитку радянського виборчого права виступала теза В. Леніна про неприйнятність парламентаризму як моделі організації політичної влади. Тому впродовж тривалого часу в радянській державі відбувалася лише імітація виборчих процедур, яка забезпечувалася відповідними політичними діями. Жорстка владна вертикаль передбачала призначення довірених людей на відповідальні посади. Однак наявність кількох угруповань у Комуністичній партії, інтереси яких визначалися у відповідності до влодобань їх політичних лідерів, поступово руйнувала монолітність партії в цілому, створювала передумови для масштабної критики опонентів, що зазнали поразки. Виборчі процедури в такій ситуації часто використовувалися для перерозподілу владних повноважень на місцях на користь певних угруповань у партії.